

ZBIRKA ŠALEŠKI RAZGLEDI
Dvajseti zvezek

ZBORNİK 2023

Uredil David Vidmar Čeru

Knjižnica Velenje

Velenje 2023

VSEBINA 20. ZVEZKA

David Vidmar Čeru	5
VODNIK PO ŠALEŠKIH RAZGLEDIH	

OB KAJUHOVEM LETU

Mira Delavec Touhami	13
LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DOMAČEGA KRAJA V POEZIJI KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

Špela Poles	33
KAJUHOV DOM	

David Vidmar Čeru	85
JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

ZGODBE ŠALEČANOV

Silvo Grmovšek	135
INTERVJU Z MATEJEM VRANIČEM, AVTORJEM FILMA DIVJA SLOVENIJA	

Zoran Pevec	149
STROPNIKOVA LIRSKOSLOVARSKA GNEZDA – UNIKUM V SLOVENSKI PESNIŠKI POKRAJINI	

Rajko Zaleznik	161
ZGODBA O ŠOŠTANJSKEM BAZENU	

Peter Rezman	181
ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU	

Dušan Brešar	201
ZA DOMOVINO – S TITOM NAPREJ!	

O PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ŠALEŠKE DOLINE

Danilo Čebul	223
ISKRICE ŠOŠTANJSKEGA FEUERWEHRA	

Rok Poles	263
OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)	
Jedrt Poles	337
»VSE NAS JE UNA NA SVET SPRAVLA« – ANTONIJA STERNAD (1873–1950), DIPLOMIRANA BABICA IZ ŠOŠTANJA	
Miran Aplinc	381
ČEVLJARSKA OBRT V ŠALEŠKI DOLINI	
Aca Poles	427
»BIL JE MOJSTER, KI JE DELAL VSE, OD GOJZERJEV DO PLESNIH ČEVLJEV«: SPOMINI NA ALOJZA POLANČA, ČEVLJARKEGA MOJSTRA IZ ŠOŠTANJA	
Rok Poles	491
DARINKA ODOVIĆ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949)	
Jože Hudales	531
GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959	
Alenka Šalej	565
50 LET PRIJATELJSTVA SREDNJEŠOLSKIH PEVSKIH ZBOROV IZ ESSLINGENA IN VELENJA	
Aleksandra Gačič Belej	595
RAZSTRTA ŽELEZNA ZAVESA: DRŽAVNIŠKI, POLITIČNI IN PARTIJSKI OBISKI VODSTVA VZHODNEGA BLOKA V VELENJU	
David Vidmar Čeru	651
JULIUS HORST (JOSEF HOSTASCH) IN VESELOIGRA DIE TANTE AUS TOPOSCHITZ	
DOSLEJ IZŠLO	730

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Šaleška dolina)(082)
94(497.4Šaleška dolina)(082)

ZBORNİK 2023 / uredil David Vidmar
Čeru. - Velenje : Knjižnica, 2023. - (Zbirka
Šaleški razgledi ; zv. 20)

ISBN 978-961-96340-3-5
COBISS.SI-ID 171067139

Za vsebino odgovarjajo avtorji. Povzemanje in reprodukcija
celote ali delov brez dovoljenja založbe in avtorjev je prepovedano.

© Knjižnica Velenje

»Mladika i Lom«
Znate to je zimus bilo,
Sećate se još i sada?
Kad je »Zvonce« izla-
zilo,
Urednici Trša, Švaba,
I sa njima Zeljko,
Bata,
List im bio ko palata.
Švaba im je bila mast,
Grabunjali brate svašta,
Od pulnoga im duha
Zvrjali su kao muha.
Ne bese im savest čista
Licu su na Mefistu.
Gde padose čak ni list
Ne ostane od njih čist.
Aristofan kad ih cuo,
U grobu se prevrnuo.
Od zavisti što su mili
Duhoviti tako bila!
Beckali su i prckali
Kog su mogli, kog sa
I s zvončetom zveketali,

Rok Poles

Rok Poles je arhitekt, ki živi in dela v Šaleški dolini.

**ŽIVLJENJE NIMA MORALNIH
LESTVIC: Darinka Odovič:
Kozerija o Topolšici (1938) in Moja
avtobiografija (1949), dve s Šoštanjem
in Topolšico povezani pozabljeni deli
pozabljene srbske pesnice**

Da naj nekoliko raziščem Odovičevi, mater Darinko in hčer Dušico, me je spodbudil urednik serije publikacij o Kajuhu Vlado Vrbič. Iz knjige Jožeta Hudalesa o Bolnišnici Topolšica sem vedel, da obstaja Kozerija o Topolšici, ampak kakšen šok, gnev in razočaranje so v meni brbotali in vreli med branjem Kozerije – da sem le s stisnjenimi zobmi zdržal do konca. To je torej ta Kozerija – zdaj vsaj vem, za kaj gre! Šele z odmikom od čustvene reakcije – z racionalizacijo, da pesnitve ne velja brati kot umetnost ampak kot zgodovinski dokument –, se je pokazala njena informacijska vrednost o radoživi plasti življenja v topolški bolnišnici, o kateri smo komaj kaj

vedeli. Raziskovanje se je nadaljevalo: iz Narodne knjižnice v Beogradu mi je uspelo pridobiti in prevesti tipkopišno Avtobiografijo Darinke Odović, z novimi pogledi na Šoštanj in Topolšico pred drugo svetovno vojno ter na taborišči Šmartno pri Slovenj Gradcu in Rajhenburg na samem začetku vojne. Razkrila se je pretresljiva zgodba o materi in hčeri: o hrepenenju po sreči, lepoti in ljubezni, po zdravju in življenju, ki so ga ogrožali politika, tuberkuloza in vojna.

Poleg avtorskega komentarja h Kozeriji prilagam še srbski original in prevod v slovenskem jeziku. Tekst (ki je zavrlo preglednosti postavljen v drugo barvo, z drugačnim ozadjem in nekoliko spremenjenimi razmaki vrstic kot preostanek članka) je vzet iz dela Darinka Odović. *Kozerija o Topolšici*. Celje: Brata Rodé & Marinčič, 1938. Porazdelitev (paginacija) strani teksta je narejena identično s to, ki se pojavlja v knjižici iz leta 1938.

DARINKA ODOVIĆ: KOZERIJA O TOPOLŠICI

»Mladika i Lom«

Znate to je zimus bilo,
Sećate se još i sada?
Kad je »Žvonce« izlazilo,
Urednici Trša, Švaba,
I sa njima Željko, bata,
List im bio ko salata.
Slaba im je bila mašta,
Trabunjali brate svašta,
I od silnoga im duha
Zvrljali su kao muha.
Ne beše im savest čista
Ličili su na Mefista.
Gde padoše čak ni list
Ne ostane od njih čist.
Aristofan kad ih čuo,
U grobu se prevrnuo,
Od zavisti što su mili
Duhoviti tako bili!
Peckali su i zvrckali
Kog' su mogli, kog' su stigli,
I s zvončetom zveketali,
da su silnu larmu digli.
Ali jednog lepog dana
Kad nam zime sa snegom nesta,
Zamre duh u velikana
I »Žvonce« nam eto presta.
Nema više šta da zvone
Ali ... ostale su one:
Primorkinja lepa Lena
Lice kao morska pena,
Oči vlažne ko od suza
Plakale su za Neguza.
Pa Mirjana naša dika
Proslavljena »mis Mladika«
Njeno srce svakog dana,
Pita kad će doći Brana?
Ala oči ima Mira
Da mrtvoga provocira!

»Mladika in Lom«

A še veste, kak debakel
se pozimi je dogajal,
ko je »Zvončič« tu izhajal?
Urednika: Trša, Švaba,
z njima pa še Željko, »bata«;
list je bil kakor solata:
s prav porazno domišljijo,
z raznorazno brbljarijo;
v silnem duhu so žujnjali,
kakor muhe so brenčali.
Vest jim ni bila prav čista –
kot bi gledali Mefista.
Kjer so padli, niti list
ni ostal za njimi čist.
Aristofan se je bržčas
v grobu hotel obrniti
od zavisti, ker bili so
nedosežno duhoviti.
Pikali so in peštali,
kar so mogli, kjer so znali;
z zvončičem so žvenketali,
strašen hrup so vkup zagnali.
Kar na lepem – v vesni rani,
ko je zimski mraz odnehal –
pa zamre duh v velikanih:
ljubi »Zvončič« je prenehal.
Ni bilo več s čim zvoniti,
a ... ne smem jih pozabiti:
je Primorka, lepa Lena,
njen obraz kot morska pena
in oči, sijoče, zale,
za Neguzo so jokale.
Je Mirjana, naša dika,
ki slovi kot »mis Mladika«,
srce jo vsak dan sprašuje:
»Kdaj le Brana pripotuje?«
In je Mira, vsa iskriva,
– ta še mrtvega izziva –

Pa još onaj mladež lepi
 Sve mladiće s' njim zaslepi.
 Šta bi reli za Pipiku
 Našu devu plavoliku?
 Tesna joj je Topolšica,
 Za Logar se uputila,
 Al' je kratko tamo bila,
 Pa se s mamom povratila.
 Ja kakva je pusta stasa
 Nigde nema takvog pasa!
 Svako veče s drugim šeta
 »Jeftili« joj niš ne smeta.
 Naša Pipi »fein« sa svima,
 Al' »Jeftili« stalno ima.
 Mamica je dočarava:
 »Pipi nema za Mis glava.«
 Pipi ima divnu mamu:
 Kosa boja zrelog žita
 Oči ljubičica kita.
 Za Alemku šta bi rekli:
 Pristojna je verenica,
 Ovih dana izabrana
 »Alemka Mis Topolšica«.
 Samo ime kaže znamen:
 Alemka je alem kamen.
 Srbić nam se tu nedavno
 Sa Dragicom posvađao
 Dalmatinkama se slavno
 Posle toga udvarao.
 A da sumnju ne pobudi
 Sa trima je Srbić išo
 Zbog Dijane bujnih grudi
 Dalmatinkama je prišo.
 Zagrepčanka naša Zora,
 Bio li dan ili tama,
 Uvek hodi mlada sama,
 Na verandi sama spava
 Priroda je očarava.
 Dragicina ljubav beše
 Tri nedelje kratkog veka

in s svežino navdušuje,
 moško mladež zaslepljuje.
 Kaj o Pipiki bi déli,
 krhki pupki snežnobeli?
 Topolšica jo je tesnila,
 v Logar se je napotila:
 tam bila je prav na kratko,
 pa sta se vrnili z matko.
 Ah, kako zelo je vitka,
 kakšen pas [in kakšna!]
 Vsakič z drugim se spreha
 »Jeftili« je nič ne moti,
 Pipi z vsemi prav »fein« shaja,
 vsega z »Jeftili« se loti.
 Njena mama kima »nima
 mične glave gospodične«.
 Sicer pa je čudovita:
 nje lasje so barve žita,
 in oči: vijolic kita.
 Kaj bi rekli o Alémkii,
 Prav spodobni zaročenki?
 Ravnokar je punca zala
 »mis Topolšice« postala.
 Nomen – omen se razkrije:
 Alemka kot démant sije.
 Srbić se je tu nedavno
 z Dragico na smrt prepiral,
 Dalmatinkam potlej slavno
 dvoril je in jim hofiral.
 Da bi ne bilo sumljivo,
 šel je s tremi radoživo
 za Dijano vso prsato
 k Dalmatinkam v bujno jato.
 Naša Zagrebčanka Zora
 – naj bo dan, naj bo v temôti –
 vedno sama se spreha,
 na verandi spi v samoti,
 vsa v naravi se napaja.
 Dragica v ljubezni vztraja
 tedne tri, pa na zapeček,

Jer Đokicu sada teše
Dve i s njima jedna seka.
A Milanka i Belija
Obadvoje zaručeni,
Pa im čežnja dušu svija.
Zato oni zajedno hode
Da se uzajemno teše
Ne da oni ljubav vode.
Zli jezici opet zbore:
Gle Milanku, naše Zore,
U »Mladiku« kad su stigle
Da su malo nosić digle.
Ti prokleti zli jezici
Govore za jednu vilu
Okrenula se Jovici
a Đokicu na cedilu.
Ja i sama eto neznam,
Kakve so to tanke žice,
Koje tako silno bruje:
»O Đokice, o Đokice!«
Ružica mu milo tepa
I zove ga »O Đokice!«
Njemu hrli cura lepa
Njemu lete vse ptičice.
Naš Busato lepi Ivo,
Simpatije nijo skrivo,
Bošković mu Lola dođe
Kao da mu milost deli
Da ga malo razveseli.
Naš pikolo oficirčić
Dosade se jako boji;
Da Zvezdanu zato ima
Tu kraj sebe on nastoji.
Naš Trubadur lepi Kosta,
počeo je da se teši,
Na dame se blago smeši
Žalosti je bilo dosta.
U poslednje vreme dame
Iz »Mladike« i u Bredi
Da pokažu eto same

zdaj pa Đokico tešita
dve in sestra za nameček.
A Milanka in Belija,
ki oba sta zaročena
in po dragih hrepenita,
le zato skupaj tičita,
da se malo potešita:
čista stvar – res nista par.
Zli jeziki se vrtijo:
glejte Zoro in Milanko,
kar prišli sta v »Mladiko«,
kažeta finejšo sliko.
Ti prokleti zli jeziki
govoré, da se je vila
k Jovici preobrnila,
Đokico pa zapustila
je na dnu cedila. – Ajme,
kakšne so te tanke žice,
ki tako glasno brenčijo:
»Đokica, o Đokica!«
Ružica ga sladko upili,
kliče ga: »O, Đokica!«
K njemu zala punca sili,
k njemu ptičke vse letijo.
Lepi naš Busato Ivo
zdaj razkrije simpatijo –
Lola Bošković prihaja:
milost mu bo podelila,
malo ga bo razvedrila.
Naš predrobni oficirčić
se zelo boji dolgčasa,
in zato Zvezdano le bi
vekomaj imel ob sebi.
Trubadur – prikupni Kosta –
po tolažbi tihi sanja,
damam blago se nasmiha,
dosti mu je žalovanja.
V zadnjem času mile dame
iz »Mladike« in iz »Brede«
kažejo nazorno same,

Kolko lepi Kosta vredi.
 Pre »Kostice« ili »Koste«,
 Na sve strani reči bruje
 A sada se mesto gornjeg
 Svud »was kostet« samo čuje.
 Iz Novega Sada Helu
 Interesovao Brka
 Al' tehničar Bora dođe
 Pa nastal ljubavna zbrka.
 Leo Karič zvani »Moša«,
 Sred ljubavni jadi svoji,
 Napravio nam se Toša,
 Al' se jednog muža boji.
 Jedno lepo zimsko veče,
 Krunisalo ljubav njinu,
 Al' im ljubav ta uteče,
 Čim proletnje sunce sinu.
 Kažu da muž sazno nije,
 No siromah samo sluti
 Ali gospu često bije,
 A naš Moša tužno čuti.
 Bože blagi, šta se zucka
 Da je Marki u zadnje vreme
 Beznadažno baš zaljubljen
 U onu Frau »wunderschön-e«!
 A znate li onu damu,
 Zaljubljen u salamu:
 – Ne shvatite u bananu
 No u Gavrilovićevo salamu. –
 Mislili bi da je dete,
 Al' držati to ne smete,
 Jer ta ljupka dama mala
 Majorica je već postala.
 Pavićević gospa to je,
 Divno puder i ruž stoje!
 Setimo se krasne slike:
 Napoleon iz »Mladike«.
 Ružičaste on je boje
 Djevojačke kože, duše,
 Za njim deve usta suše,

koliko je Kosta vreden:
 prej »Kostica« ali »Kostek«
 je brenčalo po vsej hiši,
 zdaj pa se namesto tega
 le »was kostet« tukaj sliši.
 Brka je zanimal Helo,
 Novosadčanko veselo,
 tehnik Bora tja pripuha
 zmedo v tej ljubezni skuha.
 »Moša« – Leo Karič: pob,
 poln ljubezenskih tegob.
 Toša semkaj prismeji se,
 nekega muža boji se.
 Lep večer je bil, pozimi,
 ko ljubezen sta použila,
 a jima je pobegnila,
 čim se je pomlad razvila.
 Mož ni zvedel, narod úmi,
 vendar revež nekaj sumi:
 ženo redno – »klof!« – pritisne,
 tožni Moša pa ne pisne.
 Ljubi bog, kaj zdaj šušlja se:
 da je Marki zadnje čase
 slepo zateléban v ono,
 čudežno »Frau wunderschön-o«.
 A poznate tisto damo,
 zatrapano v salamo?
 – Ne razumite v banano,
 v Gavrilovićevo salamo. –
 Mislili bi, da je dete,
 a zmotíti se ne smete,
 ker ta ljubka dama mala
 je majorka že postala.
 Je gospa Pavićević – U!
 Bajna v pudru in rdečilu!
 Spomnimo se krasne slike:
 On – Napoleon »Mladike«.
 Rožnat je kot gorske rože
 in deklíške duše, kože;
 punce so za njim znorele,

I ženice baš po koje.
Zaljubljen je on u Maru,
Lepu Maru iz »Smrečina«,
Pa u ljubavnome žaru
Teče ljubav sa pismima.
A taj lepi oficirčić,
Nerazdvojan drug je bati,
U stopu ga svuda prati.
A znate li ko je »bata«?
Mislim da je svima jasno,
Jako liči na svog brata,
Zaljubljen je ali kasno.
Nešto stalno izgleduje
Ko da nekog očekuje,
Nesrećan je sto mu vruga
Jer ne dođe letos Zaga!
Ta ona ga već ne mami,
Okrenuo se drugoj dami,
Utehe mu zbilja treba
Dok ne dođe iz Zagreba
Ona slatka smeđa ptica:
Ljupka Holjevac Brankica.
Pred nama je sad figura
Obljubljena od svih cura:
Zadrhto je mnogi šlajer
Mnogi mider, mnogi rajer!
Don Žuan je nekad bivo
Naš Brodovin lepi Ivo!
Svoje čari nije skrivo:
Parče neba oči plave
Kao mutni vali Save!
Ah ta pusta kosa gusta,
Neznaš dal' su lepša usta,
Ili glava očarava,
Il' zenica tako lepa,
A nos kao šargarepa:
Ništa zato nos je veći,
Al' i to će nešto reći,
Sve u svetu nešto znači:
Veliki nos ili kraći,

pa še kakšne že bolj zrele.
On medli za lepo Maro,
ki pa v »Smrečini« domuje,
zdaj si par v ljubezni žaru
silno vneto dopisuje.
No, ta čedni oficirčić
nerazdružen drug je »bati«,
vsepovsod z njim kolovrati.
Ali veste, kdo je »bata«?
To je vendar čisto jasno:
on klon svojega je brata;
je zaljubljen, a bolj kasno.
Stalno nekaj ogleduje,
kot da koga pričakuje:
je nesrečen, ker – za vruga –
letos ne bo prišla Zaga!
Ah, pa saj ga već ne mami,
nagnil se je k drugi dami.
Res potreben je utehe,
dokler čaka Zagrebčanko,
tisto sladko rjavo ptico –
mično Holjevevo Branko.
Tra-ta-ta! Figura tu je,
ki jo ženstvo obožuje:
zadrhte so tančice,
stezniki in nogavice!
Don Juan je bil ta sin,
lepi Ivo Brodovin!
Svojih čarov nič ne skriva:
kos modrine – očke plave –
kot bi zrl valove Save,
in ta gosta, divja griva ...
Mar je lepši ustni venček
ali glava očarljiva?
Zenica tako vabljiva,
nos pa kakor kak korenček.
Večji nos ni nič napačen,
vsak na svetu je drugačen,
vse na svetu kaj pomeni:
nos je velik ali krajši,

Il' debłji vrat ili manji,
 Bolje debłji nego tanji. (vrat!)
 Popularno ime škraða:
 Ne Brođovin nego Švaba,
 Ravan mu je hromi Daba!
 Elefantno kad se kreće,
 ko da sam elefant šeće!
 Ali jedno lepo večē,
 Okotio »Švabo« meče:
 Da napravi malo smeha,
 – Ne sluteći vrednost ceha –
 Sipa vodu na stolice:
 Pokvasile sve suknjice!
 Zašto niso tamo bile,
 Nego su se u.i....?
 A drugi put slanik dira,
 (Baš mu »hudić« ne da mira!)
 Pa odšrafi da so leti,
 Al' mu slanik na nos sleti,
 Gađa cura po sred glave,
 Zasuziši oči plave
 Ne od tuge već od strave!
 Znete l' da je Dara mala
 Letos kosu obrijala
 Pa maramu povezala,
 Ošišana Dara mala!
 Ša li će joj mama reći,
 Ili onaj drugi, treći
 (Imala ih Dara više,
 Jedan i sad suze briše!)
 Ta čiji li ukus beše
 Da sa glave kosu skreše?
 Dostojanstvena je Divna,
 I nikoga ta ne gleda,
 Rekli biste da je njeno
 Malo srce komad leda!
 Al' vesele njene oči.
 Lokne što joj glavu kruže,
 Nekome će čini nam se
 Nežno srca da rastuže!

vrat debel je ali manjši,
 boljši je debel kot tanjši. (vrat!)
 Pravcato ime za škraða
 ni Brođôvin, ampak Švaba:
 isti je kot hromi Daba!
 Slonovito se premika,
 kot da se slon tod potika!
 Ampak lepega večera
 Švabi več ni dalo mira:
 da napravi malo smeha
 – ni še slutil cene ceha –
 zlıl je vodo na vse stole,
 pa so se zmočila krila!
 Kaj pa niso tamkaj bile,
 ampak so se u. i. ...?
 Vražič v njem ga sprovcocira,
 pa solnico razmontira,
 da se sol iz nje razsuje;
 hitro se mu špas maščuje –
 pupka mu jo trešči v glavo:
 modre očke zasolzé se
 in od groze ga kar trese!
 Veste mar, da si je Dara
 letos vse lase obrila
 in si ruto namestila?
 Dara tēnka – oskubljenka!
 Kaj ji mamica če déti
 ali tisti drugi, tretji –
 (več jih je imela Dara,
 eden solzic nič ne špara)
 – ta, ki ji je dal idejo,
 naj lasje se z glave snējo?
 Dostojanstvena je Divna,
 prav nikogar ne pogleda,
 saj bi rekli, da je njeno
 srcece en košček leda!
 A oči so ji vesele!
 In nje kodri valujoči –
 prav morda zaradi njih še
 kako nežno srce počī.

Topolšički Kasanova
To je lepi Grubić Duško,
Što je mnoga srca buško
Pa ih potom s voljom čuško
Pokaz'o je da je muško!
Poludila za njim Vera,
Dara, Štefka i Anđela.
Anđela nam anđo pravi,
A dva roščića baš na glavi,
O pa divni biser zubi,
Koje niko »ne poljubi!«
Micu Vasić svi već znate,
Desilo se eto tako,
Zbog odlaska njenog tužnog
Džentlmen je jedan plako.
Neznam šta je toj gospodi
Brčkaju se svi po vodi,
Prljavštinu z glave steru:
Svi zbog Štefke glave peru!

»Breda«

Baš se sneg sa zemlje diže,
Kad Đura Marinac stiže,
Pa sve jednoj gospi bliže
Koprenu sa srca diže:
»Divna moja, mala madame,
Evo k'o rob pred Vas padam,
I počinjem da se nadam!«
I ta divna gospa mala
Našem Đuri obećala
 Pod lipom rendez-vous!
Da vidite našeg Đuru
Dobio temperaturu
Od ljubavi samo ječi
pa na lipu oči beči!
Al' uskoro ode gospa
A naš Đura tužan osta!!!
Al' je Đura krepke volje
Dalje traži što je bolje

Duško Grubić, Kazanova
iz Topolšice sloveći,
mnoga srca je prebuškal,
mnoge počehljaj z gorjačo:
je neustavljivi mačo.
Za njim so znorele: Vera,
Dara, Štefka in Anđela.
Anđela je angel pravi,
dva rožička ima na glavi.
Biserzobčki so na zgubi,
ker »jih nihče ne poljubi.«
Mico Vasić vsi poznate,
ko prav žalostno odšla je,
je za njo na mestu vdaje
kavalir ostal jokaje.
Kdo ve, kaj je tej gospôdi,
vsevprek čofota po vodi,
perejo si prašne glave:
vsi za Štefko, ne iz zabave.

»Breda«

Sneg je pravkar zgodovina,
ko prispe Đura Marinac.
Dami, ki se mu je hoće,
razodene sŕce vroće:
»Ah, madam, prekrasna, mlada,
kakor suženj pred vas padam,
upanja naj već ne stradam!«
Ta gospićica premila
je res Đuri obljubila
 randevu pod lipo.
A je siromaka Đura
zeznila temperatura:
od ljubezni le vzdihuje
in pod lipo pogleduje.
Kmalu je odšla gospica,
Đuri osolzila lica.
Ker pa je korajžne volje,
išče dalje, gre na bolje:

I nađe Zoricu!
Al' Đura za vernost nezna
Ne mami ga deva čedna
I traži drugu sad!
Nudi ljubav, nudi šetnju,
Nudi šumski hlad!
Pa kroz šumu s »Žutom« šeta
Pneuma mu nič ne smeta
I ljubi »Žutu« mlad!
Kolko Đura plaho ljubi,
cela šuma odjekuje,
Na daleko to se čuje
Od ljubavi izbacuje!
Za neverstvo da s' osveti
Zorica Kriletu leti,
Al' za Đurom srce pati,
Zorica se Đuri vrati.
Mirno leži lepi Brana,
Cele noći, celog dana,
O Cici sanja sve!
Al' mu krvca ne dâ mira
Dedojčice druge dira
A i žene provocira
Njegovima očima!
A četkica samo radi
To naš Brana brke gladi
Jer hoće da je lep!
Sonja nam je divna dama
Nikad nije, brate, sama
U po noći u po dana
Sve kao fatamorgana!
Ode ovo dana Baja
Sred ljubavnog njenog raja.
I sad Sonja očajava!
Niti jede, niti spava!
Stara ljubav Milić Vasa,
Pred Bajom se ustalasa,
Te Milić u »muzej« ode,
Sonja ga je ostavila
I za ovo doba vreme

najde Zorico!
A zvestobe ne ohrani,
čedna pupa ga ne mami,
drugo bi imel rad!
Nudi sprehod in ljubezen,
nudi gozdni hlad!
Ko z »Rumeno« v gozd špancira,
pnevma ga nič ne ovira
in jo ljubi mlad!
Kako plaho ljubi Đura:
širom gozda to odmeva,
že na daleč razodeva –
revež bruha od ljubezni.
Da kaznuje nezvestobo,
Zorici pomaga Krile,
a za Đuro srce joče,
pupa z njim spet biti hoče.
Vse dni in noči leži
lepi Brana nepremično:
sanja Cico, gospodično!
A se kri ne umiri:
druge pupe si dobiva,
tudi ženske on izziva
s svojimi očmi!
Ščetskica ne najde mira:
Brana brke z njo polira,
lep biti si želi!
Sonja je prekrasna dama,
niti kratek hip ni sama;
dan, noč, stalno, neprestano:
kot bi zrl fatamorgano.
Te dni je odšel njen Baja
iz ljubezenskega raja.
Sonja se v obupu skrrije:
nič ne spi, nič ne použije.
Preden je bila od Baje,
z Vaso Milićem bila je,
a ga je pustila: »Ej,
ta je bil le za v muzej!«
In ves dolgi čas potlèj

Bajina je samo bila!
I bosansko tu je čedo
Jako »šlank« je kao medo
Ljubavi se Zvonko predo!
Veterinu ne studira
Već curama ne dâ mira
Cure ljubi, žene dira!
Potporučnik Sekulović
Ko taksena marka svuda:
Prilepi se i odlepi
I ljubavna stvara čuda!
Istovremeno je trima
Pričao da samo za njih
To junačko srce ima!
Pored lepe te Micike,
I Ljubice iz »Mladike«
I dve Mađarice vara,
Lola da mu nema para!
U »Bredi« je ovo dana
Došla jedna mama mlada
Oči žive žeravice
Divna gospa Džilić Nada.
A Obradoviću lepu,
Niko nije smeo taći,
I dobra je i pametna
Samo jezik da je kraći!
Bilo joj je vrlo teško
Il' na dobro kada pođe
Uvek čeka i uzdiše:
»Dak će Drakče da mi dođe?!
Našu Jelku svi već znate,
Što od zore pa do dana
Ispred »Brede« uvek šetka
Čekajući svog Tarcana!
Sa Jovicom pre je bila,
Al' joj ljubav ta ne godi,
Pa ga eto ostavila,
»Tarcana« na lancu vodi!
Ali »Tarcan« jednog dana,
ode do svog lepog Splita.

Baja je čepel ob [na?] njej.
Tu je še bosanski zmédek,
»vitek« je kot kak medvedek.
Zvonka od ljubezni ščipa!
Ne študira veterine,
ampak stalno v punce rine:
punce ljubi, žene tipa.
Podporučnik Sekulović
je povsodi: kot nalepka
– se prilepi in odlepi –
poln je čudežev ljubezni!
Naflancal je kar tri hkrati
da le zanje (priča: mati)
mu srce junaško bije!
Lepa Micika je prva,
druga Ljubica iz »Mladike«,
pa še dve Mađžarki vara:
žigolo, da mu ni para!
V »Bredo« je te dni prispela
ena mama – krasna, mlada –
iz oči iskri kot strela:
čudovita Džilić Nada.
A Obradovičko lepo
pústite pri miru rajši:
pametna je, dobrosrčna,
ko bi bil le jezik krajši!
Naj ji gre strahotno težko,
naj se ji zelo zboljšuje,
stalno čaka in vzdihuje:
»Kdaj obišče me moj Drakče?!«
Jelko vsak pozna, seveda,
je zarana njen cilj »Breda«:
lahno gor in dol koraka,
»Tarzana« nestrpno čaka.
Nekdaj z Jovico bila je,
a ji pobič nič ne godi,
menjala ga je igraje;
»Tarzana« na vrvi vodi.
Ko se »Tarzan« njen stasiti
vrne v svoj Split čudoviti,

S kim će Jelka sad da šeta?
Radoznalo svak se pita.
A Košutnik lepa Nada,
Ne oseti srca buru,
Ozbiljna i ako mlada:
samo misli na maturu.
Samo mamu isčekuje
Ta blondinka ko cvet plavi
Čedne snovi samo snuje
U devojačkoj svojoj glavi.

»Vesna«

Vesna nam je besprekorna,
Jer doktora ima orna,
Orna na sve što je dobro
Lovorike već je pobro:
U fusbalu kažu prvi
Vrti nam se kao čigra
Lepo peva al' ne pije
I gde god se karta igra
Sam ga »hudić« tamo svije.
(Al' što ima divnog kuma
Da se s zdravog siđe uma!!)
I mladoženja večiti
Tu je Rajić il' »Šjor Joze«
Ljubavi se taj ne siti
Ko Pelivan hladne boze!
Kažu da se ovih dana
Odistinski baš venčao
I da je sad toj Slovenki
Mladost, srce ... i sve dao.
Sretnete l' ga zapitata:
»Kud Šjor Joze sada hita?«
»Kod Menharta« uvek kaže
A Bog zna kud se lola skita.
I taj Menhart ko da ima
Ceo dućan od kolača
I mio je eto svima,
Sve kod njega hrle braća.

vsakdo radovedno vpraša:
S kom bo kaj zdaj Jelka naša?
Le Košutnikova Nada
je utekla srčni burji:
resna je, čeprav je mlada,
vsa je v mislih pri maturi.
Ta blondinka, svetla roža,
čaka le na svojo mamo,
le nedolžne sanje sanja
v kodrasti dekliški glavi.

»Vesna«

Vesna je res, kot se šika,
ima prav norega zdravnika
– norega na vse odlično –
zbira pike – lovorike:
kjer je nogometna igra,
se vrti kot ptica čigra,
lépo poje in ne pije
in kjer družba karte meče
sam hudič ga tja privleče.
(Boter mu je čudovit,
pa lahko je ves odbit!)
Tu je Rajić, naš »šjor Joze«,
večni ženin stasoviti,
se ljubezni ne nasiti
kot Pelivan ne pijače.
Pravijo: v teh dneh znabiti
se v resnici je poročil
in Slovenki svoji dragi
je srce, mladost ... izročil.
Kdor ga sreča in ga vpraša:
»Kam, šjor Joze, zdaj hitite?«
»K Menhartu,« takoj pribije,
a sam bog ve, kam zavije ...
Tale Menhart: kot imel bi
vso birtijo iz slaščic,
vsem je ljub ta dobri stric,
kar je bratcev, tja tiščijo.

U »Vesni« dve divne dame,
Ćerka pored lepe mame,
U njih niko nek' ne dira
Gospa Šipoč in lepa Mira!
Dva su momka dobra soja:
Ljubavnici prvog reda
To su Tričko i s njim Voja
Sve što j' žensko u njih gleda!
Da su lepi svud se priča
Oči dijamanti crni
Nauči ih koeki »čiča«
A gađanju ti »koštruni«.
Uzdisaj je mnogi pao,
Dok je Voja srce dao,
Faniki ga obećao,
I svaki dan kosu prao,
Ali eto u čas zao,
Junački je umakao!
Što se gospon Trička tiče
Tu već stvari drukše stoje
Jer se jadnik i ne miče
Od Blaženke divne svoje!
Samo nije jasno svima
Ko uticaj veći ima
Dali Voja Trička kvari,
Ili Tričko kvari Voju,
Tek junaci to su stari
Na ljubavnom dičnom polju!
Šta ćemo za Maksu reći?
Tvrdoглав je do zla boga
Svud je prvi a ne treći
Samo ... ne mami ga sloga.
Ko papina mazga pamti
Ako li ga ko uvredi,
A oko mu mržnjom plamti:
»Smrt« je kadar da naredi!
Bože blagi, šta sve Maksa
Ne smučka u svojoj glavi,
Pamet, prvoklasna roba,
Srce ... Arnautin pravi!

V »Vesni« sta dve krasni dami,
lepa hči ob lepi mami:
Šipočevi: mama Mira –
naj nihče ju ne vznemirja!
Dva kakovostna mladince
sta ljubimca prve vrste:
to sta Tričko in z njim Voja –
ženske ližeju si prste!
Da sta lepa, govori se,
očke: črni diamanti,
stare fore: dota njuna,
dobro ciljata, koštruna.
Zborček vzdihov završal je,
ko Voja srce oddal je;
Faniki ga je ponudil,
vsak dan se z lasmi je trudil,
a ob hudi uri – plaško –
je pobegnil po junaško.
Pri gospodu Tričku pa so
druge strune napeljane:
ta ubožec se ne gane
od Blaženke svoje krasne.
A stvari še niso jasne:
kdo med njima bolj rovari?
Ali Tričko Vojo kvari
ali Voja kvari Trička?
To so veterani stari,
ko se o ljubezni prička.
Kaj bi pa o Maksu déli?
Trdoglav je od hudiča,
vedno prvi, nikdar tretji,
nič ga o slogi ne prepriča.
Kot očetov osel pomni,
kdaj, kje, kdo ga je užalil
in oko sovraštvo bruha:
skrijmo se, če se nakuha!
Moj bog, česa vsega Maks
ne nagrunta v svoji glavi;
pamet – prvovrstna roba,
a srce – Arnaut je pravi.

»Zora«

Poručnik nam Todorović,
Malaksao ovo dana;
Sve misleč na Kragujevac
Tištala ga bolno rana:
Ah zbog mlade profesorke
Prebole nam ljute boljke!
Po ceo dan letos uča,
Jedva čeka da se ruča,
I odleži do četiri,
Pa Milici ruke širi.
Mamila ga trgovina,
Il' bonbone, čokolade,
Tek uča nam stalno bio
Kod Slovenke ove mlade!
Još ne znate Knajter ko je?
I neznate pri tom šta je?
Životinjski doktor. to je
Leči one koji laje.
Nekad ... davno je to bilo,
Za njim osta harem žena
Sad se eto dogodilo:
Voli život bez promena.
Od ljubavi ko nam ječi
Može Knajtner da ga leči!
Muslimanče naš Bosanac,
ne sprema se za maturu,
Nego svakog božjeg dana
Obilazi jednu curu.
Do »gešefta« tek da svrati,
Da Milicu malo vidi,
Ima nešto da jo plati
Ne kaže šta jer se stidi.

»Privatije« u Topolšici

Ko obično svakog leta,
došla nam je mala Ljerka;
al' ne pazi s kim se šeta,

»Zora«

Naš poročnik Todorović
prav slaboten je zarana,
o Kragujevcu premišlja,
žge ga razbolela rana:
od profesorice mlade
bolečina prizad'jana.
Letos ves dan nekaj kvaka
in na zajtrk komaj čaka;
odleži, ko pa je štiri,
k Milici roké razširi.
V trgovini se ustavi
pri bonbonih, čokoladi,
stalno pravi, da je bil tam
pri Slovenki, čvrsti, mladi.
Še ne veste, kdo je Knajter?
In ne veste, kaj prodaja?
Je živalski doktor. To je.
Zdravi tistega, ki laja.
Davno se je to godilo:
harem žen za njim ostal je,
zdaj pa se je spremenilo:
rad živi prav stanovitno.
Kdor strt od ljubezni cvili,
Knajter nadenj gre z zdravili.
Naš Bosanček muslimanček
nad maturo se zmrduje,
slednji božji dan pa pridno
svojo pupo obiskuje:
do »gešefta« se odpravi,
k Milici – da jo pozdravi –
nekaj ji menda dolguje:
ne pove kaj, se sramuje.

»Zasebniki« v Topolšici

Tudi letos k nam prihaja
kot navadno mala Ljérka;
ni ji mar, s kom se sprehaja,

Štampareva lepa čerka.
Pametna je Ljerka naša,
Za sve kažu ima dara,
Samo da je ona snaša
Ne nauči d' odgovara?!
Poslovica mudro kaže:
»S kim se družiš onaki si,
A sa onim koji laže
Post' o lažljivac i ti si!
Odovička nezna šta bi;
Branu voli, Zvonka grabi!
Još je pusta mladost drži:
Dvojico na srcu prži!
Zle je sreće do zla Boga
Ne uhvati ni jednoga,
Branu ima svoju cicu,
A i Zvonko verenicu,
U ljubavi nema sreće,
Srce sad u kupus meće,
I nikoga vse neće.
Hoćete li »revi« mode,
I to čete ovde naći,
Jedna ličnost oči bode:
Duga suknja mantil kraći
U govoru svome ima,
Uvek samo teme iste:
Kog uhvati priča svima:
Kako su joj noge čiste,
Kako ima lepe grudi,
I bogastva milioni
Toalete »na vagoni!«
Da Vam želju baš pobudi,
Pomislite: »Bože samo
Dali nisu gume tamo?«
Jar kad pridete izbliza
Ko »brushalter« iz Pariza.
Kažu, da čitati ume,
Samo ništa ne razume.

DARINKA ODOVIĆ

Štamparjeva lepa hčerka.
Pametne ima ideje
in nadarjena za vse je;
da je le tica kmetica
ne uči, naj se zgovarja?!
Star pregovor poudarja:
»Tak si, kakor tvoja družba«,
pazi pač, da še z lažnivca
nate ne zleti okužba.
Odovičeva koleba:
Brano ljubi, Zvonka grabi!
Vsa živi v mladostni laži:
dvojico na srcu praži!
Ni uspeha, vrag ga vzame,
niti enega ne ujame:
Branu ima že v paci ženku,
Zvonko svojo zaročenku.
Ker v ljubezni nima sreče,
pač srce v koruzo meče,
noče več v življenju gneče.
Imate »revi« modo rajši?
Ta ni tukaj nič kaj skopa,
saj modelka prav izstopa:
dolgo krilo, plašček krajši.
Neprestano prežvekuje
stalne teme, vedno iste:
kogar zgrabi, mu nasuje:
da ima prekrasne prsi
in nožice strašno čiste,
bogatiše par milijonov,
oblačil za več vagonov!
Da bi želje prebudila,
se je malce podložila –
»Sta tam noter dve kolesi?«
Ko od blizu vidiš miško,
nosi modrc po pariško.
Pravijo, da brati ume,
a še pike ne razume.

DARINKA ODOVIĆ

Vsebina

Pesnitev Kozerija o Topolšici s svojimi več kot 500 verzni ni »visoka poezija«, prej priložnostna, trivialna rimana kronika. Besedilo je razdeljeno na kitice, poimenovane po paviljonih, v katerih so bili nastanjeni bolniki Državnega zdravilišča za bolne na pljučih v Topolšici: Mladika in Lom, Breda, Vesna, Zora ter »privatniki« – ti so stanovali pri zasebnikih po hišah, vilah v okolici.

Lom

Breda

Vesna

Zora

Žig zdravilišča

Nastanitveni paviljoni »Državnega zdravilišča za bolne na pljučih v Topolšici« (arhiv avtorja)

Preštejmo:

Kitica / lokacija	št. vrstic v kitici (brez mednaslovov)	okvirno število nastopajočih oseb
Mladika in Lom	257	53 ¹
Breda	108	23 ²
Vesna	67	10 ³
Zora	32	5 ⁴
»Privatniki«	41	5 ⁵
Skupaj	505	96

Če ne bi vedeli, da je opisano dogajanje v bolnišnici za zdravljenje tuberkuloznih, bi to iz pesmi le stežka razbrali: sicer se omenjajo »pnevm« (pnevmotoraks, zdravljenje z vpihovanjem zraka v prsno votlino), ležanje pri miru na svežem zraku, na »verandah« (kar je bilo osnova zdravljenja), sprehodi po gozdu, zdravnik v Vesni, nekdo dobi vročino. Večina besedila pa se nikakor ne ukvarja z zdravljenjem, ampak z najraznovrstnejšimi ljubezenskimi prigodami v bolnišnici: pomlad je, sneg je skopnel in najhujši mraz je prenehal, v bolnišnico prihajajo stari znanci ali pa jih (še) ni, bolniki flirtajo, hodijo na randije, se zaljubljujejo, norijo, obožujejo, se čakajo, si razodevajo ljubezen, se

¹ Trša, Švaba, Lena (Primorka) + Neguza, Mirjana + Brana, Mira, Pipika + mama, Alemka, Srbić + Dragica + Dalmatinke (Dijana), Zora, Dragica, Đokica, Milanka, Belija, Zora, Jovica, Ivo Brusato + Lola Bošković, oficir + Zvezdana, Kosta, Brka + Hela (Novosadčanka) + Bora (tehnik), Leo Karič »Moša«, Toša + ?, Marki + »Wunderschöne«, ga. Pavićević, »Napoleon« + Mara, Željko »bata« + Zaga + ? + Branka Holjevac (Zagrebčanka), Ivo Brodovin (Don Juan), Daba, Dara + 3, Divna, Duško Grubić (Kazanov) + Vera + Dara + Štefka + Andela, Mica Vasić + kavalir.

² Đura Marinac + ? + Zorica + »Rumena«, Krile, Brana + Cica, Sonja + Baja + Vasa Milić, Bosanec, Zvonko, Sekulović (podporočnik) + Micka + Ljubica + 2 Madžarki, Nada Džilić, ga. Obradović, Jelka + Jovica + »Tarzan« (Splitčan), Nada Košutnik.

³ Rajić »šjor Joze« + Slovenka, Pelivan, ga. Šipoč + Mira, Tričko + Blaženka, Voja + Fanika, Maks.

⁴ Todorović (poročnik) + profesorica (Milica? Slovenka?), Knajter (živinozdravnik), Bosanček musliman + Milica (trgovka).

⁵ Ljerka Štampar, Dušica Odović + Brane + Zvonko, »modelka.«

parčkajo in tešijo, ljubijo, se varajo med seboj in zakonce doma, odljubljajo, razhajajo, hrepenijo, žalujejo in jokajo drug za drugim. Valujejo sveže oprani lasje, bleščijo se oči in biserni zobje, vabijo usta, ozki boki in zapeljive postave, nanašata se puder in rdečilo, presojajo se frizure in oblačila. Vsi vse vedo o vseh, »zlobni jeziki« opravljajo. Najbolj izstopajo Don Juan, Kazanova, Napoleon, Trubadur, Tarzan in Kavalir (»džentlmen«). Strašno redki so tisti, ki niso ravno lepotci: bodisi da so bolj okrogli (»vitki« kot medvedek) ali bolj okorne hoje (»slonovite«). Ti imajo svoje neljubezenske igre: nalijejo vodo na stole v jedilnici in razstavijo solnico. Nabor bolnikov sega od Primork in Dalmatink/Splitčanov do Madžark, od Zagrebčank do Novosadčank, od Bosancev do Slovencev, tu je lepa tujka (Frau »wunderschön-e«); srečamo profesorje, podporočnika in oficirja, tehnika, živinozdravnika; mlajše bolnice spremljajo njihove mame, ki so tudi vse po vrsti lepotice, nabor širijo še delavke v okoliških trgovinah.

Zakaj je ta pogled na bolnišnico v Topolšici skozi oči Darinke Odović pomemben? Ker je to pisano brbotanje radoživega in lahkotnega ljubezenskega življenja nekaj čisto drugega, kot so opisi strogega in tesnobnega vzdušja v bolnišnici, kakršnega v Topolšici med obema vojnama slikajo drugi literati: Đura Sudeta (bolniki, ki vse dni gledajo v prazno, v strop, kvečjemu v muho na oknu), Mirko Kunčič (Topolšica je »Vrt na smrt obsojenih«); Desanka Maksimović (strogi dr. Savić naj bi preprečil vsako parčkanje), Sunčana Škrinjarić (»Iz Zore nihče ne pride živ«). Tudi prve pesmi Darinke Odović (v zbirki Dušica), ko je šele prišla v Topolšico z bolno 11-letno hčerko in jo je v obupu in grozi gledala na nosilih, vso gorečo od vročine, so povsem drugačne od Kozerije: na kolenih prosi Boga in zdravnike za otrokovo zdravje in si v brezizhodnem obupu celo zaželi, da bi kar umrla z otrokom vred.⁶ Kozerijo o Topolšici je zmogla Odovićeva napisati šele potem, ko se je Dušica skoraj povsem popravila.

⁶ Poles, Dušica, str. 12.

Stvarni podatki o Kozeriji

Pesnitev je izšla v formatu 95 × 180 mm, obsega 16 strani in platnice. Tiskala jo je tiskarna Brata Rodé in Martinčič v Celju, ki je Odovičevi leta 1938 natisnila tudi pesniško zbirko Dušica: tiskali so brošure in knjige,⁷ časopise⁸ in razglednice,⁹ pa tudi »plakate, letake, vabila, diplome in vse vrste drugih tiskovin po nizkih cenah«.¹⁰ Publikacija ni datirana. Elektronska baza »Književnost, teorija in zgodovina ženske književnosti v srbskem jeziku do 1915« jo datira »1300–2000,«¹¹ kar sicer ni narobe, ni pa prav zelo uporabno. Najbrž je izšla spomladi leta 1938, kvečjemu leto prej; leta 1939 Darinke in Dušice Odović že ni bilo več v Topolšici.

Nekaj strani iz pesnitve je objavil dr. Hudales.¹² Cobiss pravi (ob pregledu junija 2023), da knjige ni v slovenskih knjižnicah. V Srbiji sta katalogizirana dva izvoda: v Narodni biblioteki Srbije v Beogradu in v Biblioteki Matice srpske v Novem Sadu.¹³ Od tam so mi takoj prijazno poslali skeniran dokument.

O kozeriji na splošno

Kaj torej sploh je kozerija, o kateri teče beseda? Po SSKJ je kozerija »živahno, duhovito pisan sestavek o aktualnih dogodkih, problemih / živahno, duhovito pripovedovanje, kramljanje«,¹⁴ enciklopedija pa pravi, da je kozerija »(franc. *causerie*: pogovor; duhovit članek), duhovit, prijeten klepet, kramljanje; enostavno, zabavno pripovedovanje zgodb; časopisni članek, v katerem se na lahkoten, zabaven in duhovit način razpravlja o aktualnih dogodkih, težavah, ljudeh ipd.– Kozer (fran-

⁷ »Trojno klasje.«

⁸ »Geografski vestnik.«

⁹ »Kapucinski most.«

¹⁰ »Šaljiva pošta.«

¹¹ »Knjiženstvo.«

¹² Hudales, *Bolnišnica*, str. 85.

¹³ »Kozerija.«

¹⁴ »SSKJ.«

cosko causeur), spreten, večč pripovedovalec, ki družbo zabava s prijetnim klepetom.»¹⁵

Kontekst Kozerije in osebe v pesnitvi

Še pozimi je v Topolšici izhajal bolnišnični list »Zvončič« (Zvonce), ki so ga urejali sami bolniki iz Mladike in Loma: Trša, Švaba in Željko »bata«. List je spomladi prenehal izhajati in Kozerija je bila napisana kot neke vrste njegov nadomestek. V topolški bolnišnici so med svetovnjima vojnoma izhajali še drugi listi: Đura Sudeta (1903–1927) je pisal Šaljivo pošto in Novo šaljivo pošto, Nikica Pavlič (1913–1943) pa polmesečni list Topolšica.¹⁶

Od stotnije »nastopajočih« jih lahko danes identificiramo le peščico: pesničino hčer Dušico Odović in hčer dr. Andrije Štamparja – Ljerko (1917–1984),¹⁷ ekscentrični zdravnik v vili Vesna je morda dr. Borut Vrščaj.

Kdo je torej bila Ljerka Štampar? V Topolšici se je že leta 1922 zdravila žena dr. Štamparja,¹⁸ Marija (roj. Mešnjak, † 1933). Dr. Štampar je leta 1922 kot visok uradnik ministrstva za zdravje pomagal dr. Saviću pri »prevzemu« vodstva sanatorija. Kasneje je sem poslal na zdravljenje svojo hčer Ljerko. Dr. Štampar je tačas že padel v nemilost pri jugoslovanskem kralju, bil je upokojen, dodeljena mu je bila pokojnina, prenizka za življenje, zato je stopil v službo mednarodne zdravstvene organizacije in več let pomagal pri urejanju zdravstvene službe na Kitajskem. Ljerka je bila druga od petih Štamparjevih otrok (rojena 1917), šolala se je za medicinsko sestro.¹⁹

¹⁵ »Enciklopedija.«

¹⁶ Gajič, *Nikica Pavlič*, str. 18.

¹⁷ Lučić, *Andrija*, str. 8.

¹⁸ Zupanič, Slavec, prim. Franjo Radšel, str. 43.

¹⁹ Zamunović, Naš djed.

O avtorici in njeni hčerki

V želji, izvedeti več o avtorici te pesnitve, se je hitro pokazalo, da krožijo o njej v Sloveniji redki podatki, ne dosti koristni in na mestih napačni (označeno z *): »rojena 1860*, umrla 1945*, pesnica in prevajalka, napisala monografije *Kozerija o Topolšici (1300–2000)*, *Pesmi (Pesme, 1815)*, *Zadnje kitice (Poslednje strofe, 1925)*, *Dušica (1938)* in prevod *Štiri deklice, zgodba Saher Mazoha (Četiri devojke, priča Saher Mazoha, 1891)*.«²⁰

V imenskem kazalu knjige Kajuh: Dopisovanja piše: »Odović, Dušica, v srbsčino je prevedla (Kajuhovo) pesem *Slutnja. Pred drugo svet. vojno je bila bolnica v bolnišnici Topolšici (umrla leta 1942* v Srbiji)*; hčerka srbske pesnice in prevajalke Darinke M. Odović (1860*–1945*), ki je bila v času hčerine bolezenski profesorica v Šoštanju in je v Celju izdala pesnitev *Kozerija o Topolšici in pesmi Dušica*.«²¹ Napisala je tudi pesem za darilo Kajuhu ob njegovem godu.²²

Vendar: če bi bila Odovičeva rojena leta 1860, bi bila leta 1939 stara že 79 let – malo verjetno, da bi bila tako stara še profesorica v Šoštanju. Digitalna knjižnica pravi drugače: rojena 1878*,²³ to je 18 let kasneje. Srbski biografski slovar 2018 (ki ga povzema elektronska baza)²⁴ pa še drugače: 1890* – 19. 6. 1951! – »V Šabcu je končala osnovno šolo, nižjo realko in realko (1909). V Beogradu je diplomirala iz francoskega jezika in književnosti (1920). Kot profesorica na različnih šolah je bila pogosto odpuščena zaradi pripadnosti komunistični partiji. Objavljala pesmi, eseje itd. v raznih časopisih in revijah. V literaturi so leta rojstva in smrti navedena različno.«

²⁰ »Knjiženstvo.«

²¹ Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, str. 339, 149.

²² Cesar, *Karel Destovnik*, str. 432.

²³ »Pretraživa.«

²⁴ »Arhivalije.«

Odovičeva je pisala v revijo *Ženski svijet* / *Jugoslavensko ženo*, ki jo je izdajala Zofka Kveder,²⁵ objavljala je pesmi v reviji *Jadranska vila*.²⁶

Kajuhov biograf Emil Cesar je o njej zapisal: »Menda je bila profesorica Odovičeva na lastno željo premeščena iz Šoštanja v Vršac, kjer je prav tedaj, morda tudi z njeno pomočjo, začelo izhajati dijaško glasilo *Novi srednješkolac*. Ker je Dušica nadaljevala šolanje na Vršački gimnaziji, je torej objava prevođa Kajuhove pesmi v tem listu, razumljiva. /.../ Dušica Odović pa svojega literarnega delovanja zaradi vojne ni mogla nadaljevati. Prav gotovo ji tega ni dopuščalo v hudih vojnih razmerah ogroženo zdravstveno stanje, ki se ji je takoj po okupaciji zaradi pomanjkanja začelo močno slabšati in 1942. leta je za posledicami tuberkuloze nekje v Šumadiji umrla. Ali so bili meseci, ki jih je preživela profesorica Odovičeva s svojo hčerjo Dušico v Šoštanju, tako prijetni ali pa so jo na kraj vezali samo spomini na pokojno edinko, tega ne vemo. Prav gotovo pa je pod vtisom ene izmed teh domnev želela vzdrževati s šoštanjskimi znanci pismene stike tudi po osvoboditvi. Tako je že leta 1945. pisala svojim znancem, da bi izvedela čim več podrobnosti o življenju mesta med okupacijo, hkrati pa tudi podrobnosti o posameznih usodah mladih prijateljev. Ob tej priložnosti jih je tudi obvestila o smrti svoje hčere, pismu pa je tudi priložila izrezek iz *Politike*, ki je govoril o njeni smrti. Nadaljnje stike Darinke Odović s Šoštanjem je prekinila 1947. leta njena smrt.«²⁷

²⁵ Mihurko Poniž, *Vezi*, str. 41. – NUK hrani dopisnico Odovičeve Kvedrovi. Ms 1113 IX. Korespondenca.

²⁶ Številke 4, 5, 6, 8, 10/1932, »Library.«

²⁷ Cesar, *Karel Destovnik*, str. 394: »Pismena izjava dr. Janeza Platzerja, Ravne, 26. 2. 1969.«

*Mati ob bolni hčeri: ilustracija z naslovnice pesniške zbirke
Darinke Odović: Dušica (Celje, 1938).*

Popravimo zdaj zapisano: Dušica Odović je umrla leta 1943, ne 1942. Ni umrla zaradi medvojnega pomanjkanja, ampak zaradi nepravilnega zdravljenja. Ni umrla v Šumadiji, ampak v Ozrenu / Sokobanji. Darinka Odović je umrla leta 1951, ne 1947.

Črnogorski književnik Radovan Zogović je menil: »Kljub temu da je izdala v samozaložbi več knjig svojih pesmi, pa je bila kot pesnica do konca svojega življenja v srbskem književnem svetu nepriznana.«

Srbska pesnica Desanka Maksimović je z Darinko Odović prijateljevala že od mladih let in je o njej povedala: »[Darinka Odović] je bila neke vrste romantična komunista, če se to da združiti. Kot vse pesnice je ona boj za svobodo ženske

razumela na svoj način. Njeno življenje se mi je zdelo podobno življenju potujočega igralca. Brez smisla za varčevanje, za praktično, brez daru, da bi se neke ustalila, vedno je bila brez denarja, brez mirnega življenja, vedno besna na nekoga. Znala je ljubiti, se jeziti, sovražiti. V času vojne so jo četniki v Soko Banji, kjer je morala živeti zaradi bolezni svoje hčerke, neprestano preganjali. /.../ Rada sem jo imela in čudila sem se njeni moški odločnosti, duhovitosti, posebnemu daru govora. Dočakala je, da je najprej izgubila hčerko, šele nato je tudi sama umrla. Še se spominim njenega negodovanja proti malomeščanom, njenih izrazov za človeka, ki ga ni cenila: »dvonožec«, »lončar«; tako nekako je izpadlo, da tudi nova družba ni bila milostna do nje.²⁸

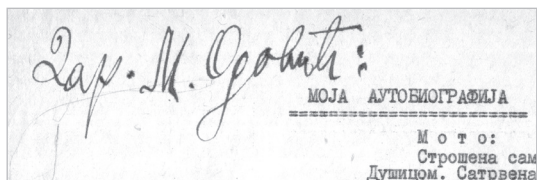
Na spletu izplavajo kosi spominov Darinke Odović iz časa, ko je bila begunka v Valjevu, objavljeni so v prispevku »Noč ispred Petničke Pećine« v reviji *Kolubara*, 1. 9. 2015:²⁹ »Iz spominov pozabljene pesnice Darinke M. Odović, ki se nahajajo v Narodni knjižnici Srbije.«

To bi znalo biti zelo koristno ... Vprašam beograjsko knjižnico za skene. Ne vedo, da bi to hranili. Naslednji dan najdejo. Ne morejo poslati skenov, treba je osebno v Beograd, se vpisati v knjižnico, podati pisne vloge za odobritev skeniranja. Zapisi Darinke Odović so tipkani v cirilici na tanek A4 papir, paginacija ni konsistentna. K sreči je skeniranje odobreno, dobim po elektronski pošti.³⁰ Odovićeva je svoj tipkopis dala v morebitno objavo književniku Miloradu Pavloviću Krpi, ta pa ga je podaril knjižnici.

²⁸ Popović, »Desanka.«

²⁹ Odović, »Noč ispred Petničke Pećine;« »Pandurović.«

³⁰ Dokument Narodna biblioteka Srbije, sign. R374/V/225 obsega: naslovno stran, sklop Moja avtobiografija (36 strani), poglavje Trije meseci v taborišču v Sloveniji – gestapovski vampir Leopold (4 strani), ter Drugi del: Selitev taborišča iz Slovenj Gradca v Brestanico (8 strani). Dokument R1289/83/1 obsega pesem Dušičina »pesem umirajoče« (1 stran), dokument R1289/83/2 pa zapis Dušičino umiranje (17 strani).

*Podpis Darinke Odović na prvi strani »Moje avtobiografije«
(Narodna biblioteka Srbije, sign. R374/V/225, fragment)*

Izbrani fragmenti iz *Moje avtobiografije* Darinke Odović³¹

1896: Darinka Odović je bila rojena (7. 5.)³² v Beogradu v hiši deda Mike in babice Žike Ristić. V Šabcu pa sta živel a njena stara starša po očetu, deda Pero in babica Koko. V ljubosumnem prepiru so Darinko – 4 mesečno, zavito v povoje – starši skoraj vrgli skozi okno. Bila je zelo lep otrok, z modrimi očmi in svetlimi kodri, a zelo nemirna, neugnana in neposlušna. Njen brat Božko je bil čelist in violinist. Oba starša (Milan in Sorka³³) sta bila učitelja; oče, socialist, je postal upravnik carinarnice v Šabcu, igral je na violino, flavto in harmoniko ter prepeval. V 2. razredu gimnazije je Darinki umrla mama, oče se je čez dve leti spet poročil, otroka pa so vzgajali predvsem stari starši in sta do študentskih dni potovala med Šabcem in Beogradom, od enih starih staršev do drugih.

³¹ Narodna biblioteka Srbije, sign. R374/V/225. Dokument obsega dele Moja avtobiografija (36 strani), poglavje Trije meseci v taborišču v Sloveniji – gestapovski vampir Leopold (4 strani), ter Drugi del: Selitev taborišča iz Slovenj Gradca v Rajhenburg (8 strani). Je delno preveden, delno povzet, izpuščeni so pasusi, informacijsko manj povedni za Šaleško dolino.

³² Podatek iz seznamov v dokumentaciji Zbirnega taborišča Šmartno pri Slovenj Gradcu. SI AS, SI AS 220, Komisija pri predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev, f. 16, 204: Seznami zapornikov v Slovenj Gradcu: Liste der kommunistischen Haefftlinge aus Topolschitz und Schoenstein; Verzeichnis der Schutzhaefftlinge in Windischgraz; Verzeichnis der Schutzhaefftlinge im Lager Windischgraz, Intelligenzberufe, 25. 5. 1941. SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, f. 798, 104-59/ZA: Posamezne osebe, Slovenj Gradec.

³³ Ibid.

1914: Med 1. svetovno vojno sta bili obe družini, iz Beograda in Šabca, begunci v Valjevu, nato so se preselili v Arandelovac. Pri Odovičevi se je zbirala napredna mladina, zato so jo Nemci zaprli za dva meseca in pol. Brat študent in oče sta padla v vojni. Ob vstopu na univerzo je zaman prosila za državno štipendijo za Francijo. Študentske dni je vsa štiri leta bolj kot na univerzi preživljala v »Dvorani miru«, tedanjem komunističnem domu, navdušena za rusko revolucijo.

4. 4. 1920 je govorila na študentskem mitingu na Slaviji, policija jih je razgnala in pretepla. Odtlej so se zbirali v tajnosti, dokler jih policija ni aretirala in strpala v zloglasni beograjski zapor Glavnjača, kjer je preživela dva meseca in pol, ostala pa bi še dlje, če ne bi intervenirali ugledni strici in prijatelji. Leta 1920 je bila natisnjena prva zbirka njenih pesmi. Naučila se je francosko, nemško in rusko. Po zapletu z diplomom skoraj dve leti ni dobila državne službe. Med študijem se je poročila z Mihajlom Jovanovićem, Makedoncem, intelektualcem in komunistom, »čudovitim moškim, redkim lepotcem, ki pa ni razumel njenega idejnega in čustvenega sveta«. Po enem letu se jima je rodila Dušica,³⁴ »kerubinček s slik klasičnih mojstrov«. Mož jo je razočaral, zdel se ji je neumen, zloben in zavisten; ko se je »sparil« z drugo žensko, ga je zapustila. Dušica je bila takrat stara 3 leta. Darinka se je predala glasbi: dan in noč je igrala violino. Ponovno se je poročila s 16 let starejšim čutečim ostroumnim milijonarjem, diplomiranim pravnikom. Njuna hči Jasminka je umrla po dveh letih. Ob ljubosumnem in sumničavem možu je Darinka izgubljala duhovno vedrino in živost, njegova širša bogata družina je bila zavistna in sovražna. Možu je dala ultimat, da se morajo preseliti v Francijo, če želi še biti z njo – in odšli so v Pariz. »Pariz je zažgal v meni kres, vse razplamtel, vse nahrnil. Naenkrat sem tu v Parizu začutila, da življenje nima moralnih lestvic. Da ima vrednost vse, kar naše življenje krepi in dviguje, kar pa ga zavira, oži in zadržuje, ni dobro, je lažno in vsiljeno. Želela sem se sama tako oblikovati, da bi prišla do

³⁴ V taboriških seznamih navedeno: »hčerka Sorka.« Je bil »Dušica« vzdevek, ki je povsem prekril pravo ime po babici?

popolne notranje svobode; da bi, začutivši svojo osebnost svobodno od vsega, kar veže, vzkliknila od lepote ljubezni in strasti. To bi zares pomenilo srečo.« Stara je bila 30 let, stanovala je med Panteonom in Luksemburškim parkom, vpisala se je na Sorbono, brala in pripravljala svoj roman. Ko se je mož po dveh mesecih zaradi obveznosti vrnil v Beograd, je spoznala Kreolca Henrija Rivaldoja: »ugriznil me je v srce in dušo. Moj največji in najmočnejši ljubimec. Spet se mi je življenje zdelo lepo, bogato in dostojno, da se ga živi. Občutila sem, da me spet šiba demon vrele rdeče krvi – težka je dediščina demonsko temperamentnega očeta: pesnika, muzikanta, pevca in velikega ljubimca.«

V Parizu je ostala 9 mesecev. Po vrnitvi v Beograd se ji je razkošna moževa hiša zdela kot grobnica. Spet je zaprosila za državno učiteljsko službo: za manjše mesto na morju. Dobila je Stari grad na Hvaru. Prišel je Henri: »Vse malo mesto je vedelo, da je neki nori Francoz prišel iz samega Pariza zaradi „šera meštre“ (šjora maestra, gospe učiteljice). Bila sem nora od sreče in hodila kot v ekstazi. Zelo sva se ljubila, zagorevala in izgorela, vse jadranske noči sva preživila pod velikimi junijskimi zvezdami, med kresnicami in pojočimi črički, ležeča v dehteči zreli poljski travi, med figami, pomarančevci in oljkami. Pomnila bom, pomnil pa bo tudi on, moj lepi Kreolec Henri Rivaldo, noči na jadraniu s Srbkinjo iz Beograda, ljubezenske noči, kakršnih mu ne bo dala nobena ženska več (tako je izjavil po 10 letih), noči vzplamtelosti, vztrepetalosti, zmedenosti in vžhičenosti živcev, srca, duše, občutkov in strasti. O, strasti, čudovitih poltenih strasti!« Henri je ostal na Hvaru dva meseca, Darinka dve leti. Potem so jo »beograjski dolgoušci« odpustili iz državne službe: »Obtožili so me kot rdečo bolho.« Za preživetje je inštruirala francoski in srbski jezik ter izdelovala seminarske naloge za študente: krajša naloga 500, obsežnejša 1000 din. Zagrebški profesor je bil očaran nad rezultatom, »začeli so padati lepi denarci. Z Dušico sva dobro in srečno živeli v Beogradu, svobodni, brez državne službe in brez večno mračnega moža.« Čez dve leti pa se je njuno življenje spet spremenilo: bogata strica sta v dobri kupčiji prodala družinsko hišo, v kateri je še živela njuna mama, bogata babica Žika, ki je zdaj nihče ni želel vzeti k sebi – razen Darinke: stara je bila 86 let in je zadnje čase kašljala.

1935: Skoraj natančno eno leto po smrti babice Žike je enajstletna Dušica zbolela za tuberkulozo: zdravniki so menili, da je imela babica morda »starostno tuberkulozo« in je bil to vir okužbe. Dušico so poslali v sanatorij Topolšica, kjer sta jo zdravila dr. Vasa Savić in dr. Marija Kučera. Po štirih letih je Darinka spet dobila državno službo: *»bila sem presrečna, ko sem dobila Šoštanj, meščansko šolo vsega pet kilometrov od sanatorija Topolšica. Tako je bila Dušica nastanjena v sanatorju, jaz, njena nesrečna mama, pa v Šoštanju. Dušica se je hitro popravljala, rasla in cvetela in s svojo lepoto vse zasenčila. Stanovali sva v lepi podeželski dvoetažni hiši pod smrekovim gozdom, pri reki Paki in njenem hrupnem jezui. Prvi sosed je bil Vinko, cerkveni organist, poznan po vsej Sloveniji: imel je klavir. Z njim sva skoraj vsak večer muzicirala. Čez nekaj mesecev se nama je pridružil še tretji član, harmonikar, 28. letni Leopold, Poldi, lep in visok delavec Vošnjakove tovarne usnja. Naučila sem ju vse naše srbske pesmi. Leto in pol sem živela mirno, sama zase: dopoldne v šoli, po poldne pri Dušici v Topolšici, 5 km tja in 5 nazaj, to je skupaj 10 km dnevno. Če sem kak dan preskočila in nisem šla k Dušici, sem se ves dan potepala po gozdu in ob reki. Žabe, pupki, kresnice in črički v travi so bili moji prijatelji. O, slovenski gozdovi in vonj gozdne praproti in ciklam. Poznale so me vse vrbe ob reki, stare, zgrbančene ženice vrbe. V gozdu pa visoke smreke in stoletni borovci. Ves gozd je dišal po smoli. V naravi je ves čas nekaj grgotalo, če posebej spomladi. Vse se je spreminjalo v bajko in sanje. Veliko sem trpela zaradi Dušice; želela sem pozabo. Našla sem jo v glasbi. Poldi je začel čutiti mojo bolečino. Bil je zelo inteligenčen in pameten. Zbližala sva se in združila, glasba naju je spojila, postala sva najboljša prijatelja. Skupaj sva šla smučat na Smrekovec in Uršljo goro. Vse do Kamniških planin. Prenočevala sva skupaj po slovenskih planinskih kočah. Ti dnevi, predvsem pa noči in zore, pred rojstvom sonca nad večno belino snega, to bi se dalo izraziti samo z glasbo. S seboj sem nosila violino, Poldi pa harmoniko. O, da bi mogel zraven še Vinkov klavir! Večere in dolgo v noč je napolnjevala najina glasba. Smučarji so uživali. Nenadoma je ves Šoštanj zaklokotal o ljubezni med mano in Poldijem. Poldija,*

mojega favna in satira, mojega Loengrina, s katerim sem igrala in plesala, so vzeli na muho Srbi in Slovenci vse do Maribora in Ljubljane. Najino prijateljstvo in ljubezen sta naletela na splošno obsodbo: za boga!, profesorica in literatka ima za prijatelja navadnega tovarniškega delavca, 10 let mlajšega od sebe. Ob nedeljah sem ob zori odhajala k Dušici z violino, popoldne je prihajal Polde s harmoniko, prirejala sva prave koncerte Dušici in njenim prijateljem. Sanatorij je imel izredno dober klavir in vedno se je našla kakšna dobra pianistka in smo brez vsake vaje igrali v troje. » Plesala sta in se kopala v Kurjih lokah. » Dušica je po letu in pol v Topolšici ozdravela, bila je vsa rumena in sijala od zdravja, visoka, polna moči in mladosti, vendar je morala redno, vsakih osem dni priti v Topolšico po pnevmotoraks. Vsak četrtek sem vzela avto in sva šli k njenemu dr. Saviću in Kučeri. Dvojna igla za pnevmotoraks je vsak četrtek prebadala njeno kožo.

Dušica je zapustila Topolšico, prišla k meni v Šoštanj in nadaljevala meščansko šolo namesto drugega razreda gimnazije. Ah, kako čudovito je bilo najino bivališče. Ob obilju vode se je rušil naš jez tik ob hiši in tekel dalje v smaragdno Pako. Kdaj pa kdaj se mi je zdelo, da spreminja svoj šum, zdaj tiše, zdaj glasneje, naokoli pa cvetoča Šaleška dolina ... Ah, ti žareči dnevi moje mladosti, mojega zrelega življenja ljubezni in strasti. Nisem kriva, če sem nosila ogenj in burjo, on, moj svetli satir iz slovenskih gozdov, mlad človek, pa je želel moja usta in telo. »

1938: Po treh letih v Sloveniji je Darinka Odovič izdala pesniško zbirko *Dušica*. Skoraj štiri leta je ostala v službi profesorice meščanske šole. Dušica je zaključila meščansko šolo z odliko, učila se je glasbe in tujih jezikov, francosko, nemško, rusko. » *Tedaj se je spet zgodilo nekaj, kar je spet v temeljih spremenilo najino življenje: po volitvah 11. novembra leta 1938 so šefa sanatorija dr. Vaso Savića in njegovo asistentko dr. Kučero premestili iz Topolšice v Beograd. To je bil hud udarec zanj, pa tudi za nas, ki smo od njiju pričakovali rešitve. Bili smo veliki prijatelji, z vsem srcem sta se bila posvetila zdravljenju Dušice in brez njiju ni bilo več nobenega smisla ostati v Topolšici. O božiču 1938 sta odšla iz Topolšice, pa tudi midve z Dušico z*

njima: ker nisem mogla takoj dobiti Beograda, sem dobila Kragujevac. Vseeno sem bila – zaradi zdravljenja otroka – bliže dr. Saviću iz Kragujevca kot iz Šoštanja. Dobili sva prijatelje med najboljšimi ljudmi, najbolj pa sva se zbližali z znanim kragujevskim odvetnikom Dragoljubom Milovanovićem, ki so ga klicali „Bena”, z njegovo francosko ženo in sinom Raulom, ki so ga klicali „Lulu”: sprejeli so naju kot sorodnici. Raul je bil pravnik v četrtem letniku, sicer pa poznan violinist.» Z Dušico sta postala priljubljeni »umetniški zvezdi na kragujevškem nebu«, zbližala sta se in zaljubila. (Lulu in njegov oče sta umrla med streljanjem v Kragujevcu med drugo vojno.)

V Kragujevcu sta Darinka in Dušica ostali dve leti. Vsakih 15 dni sta šli k dr. Saviću na kontrolo. Še eno leto je Dušica dobivala pnevmotoraks pri dr. Nikojačeviću v Kragujevcu, nato – po petih letih – pa z njim zaključila. Darinka je bila končno premeščena v Beograd, naselili sta se v sončni garsonjeri v Zvečanski ulici.

»Nek večer naju je globoko pretresla vest, ki jo je sporočil beograjski radio: da sta izvršila samomor s skokom iz 4. nadstropja dr. Vasa Savić, nekdanj 24³⁵ let šef Topolšice, in dr. Mara Kučera, ki je bila pri njem 12 let asistentka. Njuna smrt naju je porazila. Polna 4 leta je bilo v Topolšici Dušičino življenje v njunih rokah, vrnila sta njeno zdravje in s tem mojo srečo. Dosti sva žalovali za njima, kajti v resnici sta bila žrtvi človeške zavisti in zlobe: združba političnih nasilnikov, ki ji ni bilo mar, koliko sta bila potrebna ljudem, ju je tako rekoč ubila.«

Dušica je obiskovala umetniško šolo, dramski in glasbeni oddelek – violino. Nekega dne je spet dobila vročino. Izsledki treh znanih beograjskih zdravnikov, dr. Spužića, Radosavljevića in Murića, so bili enaki: začel se je nov tuberkulozni proces, pojavilo novo žarišče, tokrat na desni strani pljuč, prej zdravljena leva stran je v redu. *Takoj v Topolšico!*, so ukazali zdravniki. Vendar tam ni bilo več dr. Savića in Kučere, pa tudi Darinka ni imela službe v Šoštanju.

³⁵ Od 1922 do začetka 1939, 16 let.

»Bil je maj, zelenje, vonji in zvoki tako blizu naše ljubljene Zvečanske ulice, radostni klici mladine na nogometnem igrišču, ko sem drugič odpeljala svojo Dušico v Topolšico. Živčno sem bila povsem izčrpana: roke so se mi tresle kot v starosti 80 let. Zdravniki so sumili na obolenje ščitnice, na začetek bazedovke. Privedla sem Dušico v Topolšico in obe sva drhteli kot iz sebe od navdušenja: to je bila ista, najina Topolšica in Dušica mi je, napolnjena s to ponovno videno lepoto, dejala: „Mamica, moja Topolšica, kjer sem rasla in odrasla.“ Zvijala sem se od bolečin, anestezirala sem srce v korist razuma. Sonce je izlivalo cele mase svetlobe na drevorede topolov in se skozi cvetje in mlado listje kazalo kot velik topaz. Sveža slovenska gozdna praprot in cvetje, vonj smole z borovcev in smrek so se spustili s hriba Lom, ki se je dvigal nad Topolšico in polnil najine prsi z lepoto. Eno leto sem ostala pri Dušici. Ležala je v vili „Mladika“, najlepši vili Topolšice, na samem bregu, vzporednim z dišečim Lomom. Cele dneve sem bila na terasi ob Dušici. Od 2–4, ko je vsa terasa spala, sem šla v gozd, vzpela sem se na vrh Loma. Nestrpno sem čakala, da bo zvonilo štiri.«

Pred vrnitvijo v Beograd je bila Darinka nekaj dni na preiskavah ščitnice v zagrebški univerzitetni kirurški kliniki: »Klinika je takoj obvestila šolo, ker so me mogočneži in krute starešine na Ministrstvu prosvete preganjali kot divjo zver«. Predpisali so ji zdravljenje z obsevanjem.

»Vsake tri tedne, največ mesec dni, sem letela kot brez uma k Dušici. Mesto dr. Savića je prevzel beograjski zdravnik dr. Sveta Božinović. Tudi drugi pnevmotoraks je uspel. Spet je bilo potrebno izvesti „jakobeus“, to je izžiganje prirastlin, kar je izvedel tudi pred nekaj leti dr. Savić na levi strani, da bi „pnevm bolje deloval“. V Topolšici so se poleg šefa zamenjali tudi zdravniki. Od starih so ostali naš ljubi in simpatični dr. Vrščaj, naš Borut, ki ga je Dušica klicala „barut“ (smodnik): zdravnik z umetniško dušo in boemskimi navadami. Izredno lepo je igral na violino. Potem naš nežni dr. Ivo Smrečnik, človek dekliske kože in duše, bogaboječi, pobožen, lomljiv in krhek kot vrba. Dr. Božinović, dober zdravnik, vesten, vendar nadvse domišljav in hvalisav. Še mnogo zanimivejše od njih pa so bile njihove žene:

to so bile prave ksantipe. Iz mile in prijetne Topolšice so napravile Dantejev Pekel s svojimi groznimi prepiri, opravljanji, podtikanji in spletkarjenjem. Vedno je prevladovalo ljubosumje. Može so delali za njih, one – paraziti – pa so bile brez vseh dolžnosti zavaljene na svoje udobne kavče, glodljale so čokolado, služabnice so jim na pladnjih prinašale zajtrke in poslastice, od juhe do torte, one pa so zavijale z očmi. Jaz pa sem v Beogradu pogosto stradala, brez zajtrka sem šla lačna v šolo.

Prišle so tritedenske božične počitnice leta 1940. Kako veličastna je bila ta zima. Lepo je občutiti čudežno lepoto in čar planine. Dušica se je odlično počutila: v zadnjem mesecu se je tako popravila, da je nisem prepoznala. Perilo in obleke, vse ji je bilo ozko in tesno. V meni je spet zavrela radost: izvlekla jo bom, rešila jo bom.

Najela sem lepo sobo v vili pod Lomom. Dve leti je bilo, kar sem odšla iz Šoštanja in Topolšice, in želela sem obiskati vse ljube in znane kraje. Šla sem k staremu stanovanju, da bi spet slišala šumenje jeza, da se na vrhu Lokovice vzpnem na Pusti grad in da se s smučmi, kot nekdaj, spustim navzdol.« S Poldijem sta se spet smučala s Smrekovca in Uršlje gore. Ko so se božični prazniki iztekli, je Darinka »zbolela za gripo«. »Dobri nervozni g. šef dr. Božinović mi je v dogovoru z zdravniki izdal dokazilo. Ostala sem še mesec dni.« Ker je za vodjo oddelka za osebje (na šolskem ministrstvu) prišel Ivo Matović, njen prijatelj, ki jo je že prej ščitil, je »zaradi nevarne gripe« dobila še 15 dni. Bil je začetek marca. Pri Žmavcu v Šoštanju je nastopila z glasbeno točko z Vinkom in Poldijem. – V zapisu »Dušičino umiranje« je še en spomin na Šoštanj: da so Darinka, Dušica in Henšen z zadovoljstvom brali Gorkovega Malomeščana.

12. 4. 1941: Nemci vdrejo v sanatorij Topolšica, ga osvojijo in izropajo.³⁶

22. 4. 1941: Darinka Odović je aretirana, njeni rokopi si so zaplenjeni, z izbranimi zdravniki (šef sanatorija dr. Božinović, dr. Vera Stojanović) bolniki (Marjan Podgornik, Slavko

³⁶ Celoten zapis v Poles, Kajuh v taborišču, str. 9–11.

Ivanović, Radovanović) in prebivalci iz okolice je prepeljana v zbirno taborišče v župnišča v Šmartno pri Slovenj Gradcu.

4. 6. 1941: Odovičeva je med 54 zaporniki iz Šmartnega prepeljana v Rajhenburg, kjer je najprej nastanjena v gradu, nato pa v hlevih. Omenja sotrpine Karla Destovnika-Kajuha, Franca Ksaverja Meška, novinarja Korena, veleposestnika Strojnika.

6. 7. 1941: Odpustitev, preselitev zapornikov v Maribor, odhod v Beograd. – V Surdulici naj bi Odovičeva prijavila direktorja, da redi svinje v gimnazijski kleti. Njo so odpustili, njega nastavili za direktorja gimnazije v Nišu.

1943: V začetku maja je Darinko Odović doletela »končna in največja nesreča« – pet dni je spremljala umiranje hčerke Dušice, ki je zadnjega pol leta odležala v sanatoriju Ozren oz. Soko Banja. Umrla je v sobi št. 5 v drugem nadstropju. Čez tri mesece bi bila stara 19 let. Osem let je prejemale pnevm. Za poslabšanje stanja naj bi bila kriva dr. Sofija Plačkić, ki je Dušici dajala pnevm na 50 dni, namesto na 10. Darinka je najprej stanovala v bližnji vili, v stanovanju zdravnikov, nato pa se je smela namestiti v sobi skupaj s hčerko. Šlo je za t. i. »čuvanje«: *»"Čuvajo ga" ali "čuvajo jo" je bil čist sanatorijski izraz za tistega, ki umira, ker ga tedaj zares čuvajo, bodisi kdo od najbližjih sorodnikov, največkrat so bile to črne matere, ali bolničarji. Nekdo je moral bdeti poleg umirajočega v sanatoriju. To prakso je Dušica dobro poznala že iz Topolšice.« – »Lepo je biti pesnikova hči, splača se umreti: pobegnem iz življenja v smrt in skozi smrt vstopim v literaturo.«* Darinka Odović je imela sicer še bogate bližnje sorodnike, »ki pa se zanj niso zanimali, ker je bila sirota in jim ni bila potrebna.«

1949: Šest let po smrti hčerke Dušice je Darinka Odović napisala avtobiografijo, ki jo v tipkopisu hrani Narodna knjižnica Srbije v Beogradu.

1951: Darinka Odović je umrla 19. 6. 1951 v Beogradu.

Zaključek

Z objavo prevoda *Kozerije* o Topolšici je ta postala enostavno dostopna slovenskim bralcem kot verzificiran zgodovinski dokument o doslej neznanem pestrem ljubezenskem življenju v Državni bolnišnici za bolne na pljučih v Topolšici okoli leta 1938.

Darinka Odović s *Kozerijo* in pesniško zbirko *Dušica*³⁷ stoji v dolgi vrsti literarnih ustvarjalcev in drugih bolnikov oz. obiskovalcev, ki so bili pred drugo svetovno vojno v kopališču, zdravilišču ali bolnišnici v Topolšici: ki so tu ustvarjali med zdravljenjem ali samo pisali o Topolšici. Razvrstimo jih lahko v tri sklope:

- pred prvo svetovno vojno: dr. Fritz Zangger, dr. Josip Vošnjak (1904/05), Thomas Christian Arbeiter (1908)³⁸, Milan Begović (1908);³⁹

- feljtoni in spomini, povezani s poletno kolonijo šole dr. Eugenie Schwarzwald z Dunaja leta 1918: dr. Eugenia Schwarzwald, Karin Michäelis, Alice Herdan-Zuckmayer, Friedrich Scheu, Rudolf Serkin, Elsie Altmann-Loos, Else Oeltjen-Kasimir;⁴⁰

- prispevki iz časa med obema vojnama in spomini nanj: Mirko Kunčič (1922),⁴¹ Danica Širola (1924/25),⁴² Đuro Sude-ta (1925/26),⁴³ Luka Perković (1925/26), Sunčana Škrinjarić,⁴⁴ Branimir Ćosić (1930 – 1933),⁴⁵ Vasa Stajić, Desanka Maksim-

³⁷ Poles, *Dušica*, str. 12.

³⁸ Poles, *Sonet*, str. 7.

³⁹ Poles, *Postal sem*, str. 6–7.

⁴⁰ Prim. 2. del zgodovine zdravilišča Topolšica, objavljen v pričujočem zborniku.

⁴¹ Poles, *Mirko Kunčič*, str. 14–15.

⁴² Poles, *Devet mesecev*, str. 11–13.

⁴³ Poles, *Ne morejo povedati*, str. 12–14. Poles, *V bolnišnici*, str. 8–9.

⁴⁴ Poles, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 8–9.

⁴⁵ Poles, *Roman*, str. 9–10.

mović (1936),⁴⁶ Darinka Odović (1938, 1941), Nikica Pavlič (1938),⁴⁷ Radovan Zogović (1940).⁴⁸

Nepričakovano odkritje Avtobiografije Darinke Odović z ilustrativnimi poglavji o njenem predvojnem bivanju v Šoštanju in Topolšici ter v taboriščih Šmartno in Rajhenburg med 2. svetovno vojno kaže, da neslovenski arhivi in knjižnice bržčas skrivajo še dosti védenja in znanja o Šaleški dolini, ki še ni ozaveščeno. Še vedno ni poznana nobena fotografija Darinke in Dušice Odović.

Zahvale

Zahvaljujem se:

Dušanu Nikodijeviću z Oddelka posebnih fondov Narodne biblioteke Srbije v Beogradu za vso pomoč pri dostopanju do tipkopisov Darinke Odović in pridobivanju dovoljenja za njihovo skeniranje;

Gordani Đilas, pomočnici vodje za hrambo in uporabo publikacij v Biblioteki Matice srpske v Novem Sadu, za posredovanje skenov Kozerije o Topolšici, ki jo hranijo;

Urški Jarnovič za skrben pregled prevoda Kozerije, lekturo in predloge za popravke in izboljšave.

Viri

- Narodna biblioteka Srbije, Beograd
 - Darinka Odović: Moja avtobiografija, sign. R374/V/225.
 - Darinka Odović: Dušičina »pesem umirajoče«, sign. R1289/83/1.
 - Darinka Odović: Dušičino umiranje, sign. R1289/83/2.

⁴⁶ Poles, Srebrne plesalke, str. 10–11.

⁴⁷ Poles, Komunistični časopis, str. 10.

⁴⁸ Poles, Črnogorski pesnik, str. 11–12.

- Si AS Arhiv Slovenije
 - 220, Komisija pri predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev.
 - 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS.

Literatura

- »Arhivalije.« tinyurl.com/4r8pbt98. Dostop: 26. 4. 2023.
- »Enciklopedija.« koserija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, tinyurl.com/42tbm6by. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Geografski vestnik.« Ljubljana: Geografsko društvo, 1925, str. 2, tinyurl.com/28kxhb5p. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Kapucinski most.« Razglednica 745:CEL;PR-0000845, tinyurl.com/3as3myky. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Knjiženstvo.« Knjiženstvo, teorija i istorija ženske književnosti na srpskom jeziku do 1915. godine, tinyurl.com/y5nmec7s. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Koserija.« tinyurl.com/3wcyuu48. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Library.« tinyurl.com/4teb7e22. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Pandurović.« facebook, Sirom zatvorenih ocju, 9. 2. 2017, tinyurl.com/4evx5xby. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Pretraživa.« Poslednje strofe, Pretraživa digitalna biblioteka, Univerzitetna biblioteka »Svetozar Marković.« tinyurl.com/4t3u733a. Dostop: 9. 3. 2023.
- »SSKJ.« tinyurl.com/8u8xndmn. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Šaljiva pošta.« Razglednica 745:CEL;PR-0005263, tinyurl.com/yj2c4t2j. Dostop: 19. 3. 2023.
- »Trojno klasje.« Silvin Sardenko, izbrane pesmi, Celje: 1938, tinyurl.com/mvhkw395. Dostop: 19. 3. 2023.
- Cesar, Emil. *Karel Destovnik-Kajuh: Zbrano delo*. Ljubljana: Borec, 1971.
- Gajić, Milorad. *Partizanski novinar Nikica Pavlić*. Banja Luka: Glas, 1972.

- Hudales, Jože. *Bolnišnica Topolšica 90 let*. Topolšica: Bolnišnica, 2009.
- Komelj, Miklavž. *Kajuh: dopisovanja*. Maribor: Litera, 2022.
- Lučić, Melina. *Andrija Štampar (1888–1858)*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008. tinyurl.com/2p9brbxh. Dostop: 19. 3. 2023.
- Mihurko Poniž, Katja. »Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom.« *Slovenika* 5/2019, str. 23–48. tinyurl.com/2p8w4s3m. Dostop: 19. 3. 2023.
- Odovič, Darinka: Dušica. Celje: samozaložba, 1938.
- Odovič, Darinka. »Noč ispred Petničke Pečine.« *Kolubara*, 1. 9. 2015. tinyurl.com/ctcs4b8z. Dostop: 19. 3. 2023.
- Poles, Rok. »Kajuh v taborišču Rajhenburg? Iz pozabljenе avtobiografije pesnice Darinke Odovič.« *List*, 6/2023, str. 9–11.
- Poles, Rok. »Dušica: zbirka pesmi Darinke Odovič, napisanih v Topolšici in Šoštanju (1938)« *List*, 6/2023, str. 12.
- Poles, Rok. »Ne morejo povedati, kdaj bom umrl, lahko pa rečejo, da ne bom ozdravel. Sanatorij Topolšica 1925/26 skozi pisma tamkajšnjega bolnika – hrvaškega pesnika in esejista Đure Sudeta.« *List*, 10/2022, str. 12–14.
- Poles, Rok. »‘V bolnišnici‘ in ‘Roke‘. Še dve deli Đure Sudeta (1903–1927), nastali v Topolšici.« *List*, 11/2022, str. 8–9.
- Poles, Rok. »Komunistični« časopis »Topolšica« iz topolškega zdravilišča pod drobnogledom policije leta 1938.« *List*, 4/2023, str. 10.
- Poles, Rok. »Mirko Kunčič: Na vrtu na smrt obsojenih. Afera v Državnem zdravilišču Topolšica leta 1922.« *List*, 10/2022, str. 14–15.
- Poles, Rok. »Črnogorski pesnik Radovan Zogović leta 1940 »mitingira« v bolnišnici v Topolšici.« *List*, 12/2022, str. 11–12.

- Poles, Rok. »Roman Branimirja Čosića o dr. Saviću iz Topolšice in tuberkulozi, ki še ni bil napisan.« *List*, 1/2023, str. 9–10.
- Poles, Rok. »Kraljevina Jugoslavija je odlikovala šolske sestre v državnem zdravilišču v Topolšici.« *List*, 3/2023, str. 8–9.
- Poles, Rok. »Postal sem drug človek: kako se je Milanu Begoviću spremenilo življenje v Topolšici leta 1908.« *List*, 5/2023, str. 6–7.
- Poles, Rok. »Devet mesecev ležanja: Iz dnevnika Danice Širola med zdravljenjem v Državnem zdravilišču za tuberkulozne v Topolšici 1924/25.« *List*, 7/8/2023, str. 11–13.
- Poles, Rok. »Srebrne plesalke« iz Topolšice.« *List*, 7/8/2023, str. 10–11.
- Poles, Rok. »Sonet o Topolšici iz leta 1908.« *List*, 5/2023, str. 7.
- Popović, Rosanda. »Desanka Maksimović: Ne bajka, pre kakva gorka priča.« *Nin*, 10. 3. 1968. Narodna biblioteka Srbije, Beograd, P1289/83/4.
- Zamunović, Rašeljka. *Naš djed Andrija Štampar: unučad legendarnog doktora za Telegram prvi put govori o obiteljskoj intimi*.
- Zupanič Slavec, Zvonka: Prim[arij]. Franjo Radšel: Moj življenjepis – spomini. *ISIS* 4/2012, str. 40–45. tinyurl.com/5h4mfp9b. Dostop: 19. 3. 2023.

POVZETEK

ŽIVLJENJE NIMA MORALNIH LESTVIC: DARINKA ODOVIĆ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949), DVE S ŠOŠTANJEM IN TOPOLŠICO POVEZANI DELI POZABLJENE SRBSKE PESNICE

Srbska pesnica prof. Darinka Odović (1896–1943) je v pesnitvi »Kozerija o Topolšici« opisala ljubezensko življenje približno stotih ljudi v Državni bolnišnici za zdravljenje tuberkuloze v Topolšici v času, ko je tu spremljala hčerko Dušico na dolgotrajnem zdravljenju. V bolnišnici je bilo sicer do 300 bolnikov. Kozerija je bila naslednik bolniškega lista »Zvonček«, obsega več kot 500 verzov in je razdeljena na kitice, poimenovane po paviljonih za bolnike: Mladika in Lom, Breda, Vesna, Zora in »privatniki«. Opis lahkotnega ljubezenskega življenja v Kozeriji je povsem drugačen od tesnobnega vzdušja, kakršno slikajo drugi literati, povezani s tedanjo Topolšico (Đura Sude-ta, Mirko Kunčič, Desanka Maksimović, Sunčana Škrinjarić) ter sama Odovićeva v prvih topolških pesmih, preden se je zdravje hčerki bistveno izboljšalo. Kozerijo, ki spominja na priložnostne rimane kronike, je tiskala celjska tiskarna Brata Rodé in Martin-čič v formatu 95 × 180 mm, obsega 16 strani in platnice. Ozadje nastajanja pesnitve podaja tipkopišna Avtobiografija pesnice, ki jo hrani Narodna biblioteka Srbije: transkribirani in prevedeni so bili ključni pasusi. Pri Kozeriji o Topolšici je bolj kot umetniška vrednost pomembna njena zgodovinska pričevalnost.